

Μάθημα 1, 5/10/2023

ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑ, Ζ' ΕΞΑΜΗΝΟ

Διδάσκων

- Γιώργος Ι. Ξυδόπουλος, Καθηγητής
gixydo@upatras.gr, 2610-997.801
- Γραφείο: Κτίριο Κ7 (Δυτική Πτέρυγα)
- Ημέρες & Ώρες Συνεργασίας:
κάθε Τρίτη 11.00-12.00 και καθημερινά με
ραντεβού (δια ζώσης ή με τηλεδιάσκεψη
μέσω ZOOM) στο λινκ:
- [https://upatras-gr.zoom.us/j/8950034357?
pwd=eUdNQS9TZDIyVHF5UVgxMWVjNyjNaUT0
9](https://upatras-gr.zoom.us/j/8950034357?pwd=eUdNQS9TZDIyVHF5UVgxMWVjNyjNaUT09)

Πρόγραμμα Διδασκαλίας

- κάθε Πέμπτη 14.00-17.00, Αίθ. Ο.Β
- Ενδεικτική διδακτέα ύλη

Κρατάμε σημειώσεις...

- **Βασική δεξιότητα στο πανεπιστήμιο είναι η τήρηση σωστών και αποτελεσματικών σημειώσεων.**
- Πώς κρατάμε σημειώσεις;
- - διαβάζουμε τα εγχειρίδια / συγγράμματα (για ενημέρωση για την ύλη του μαθήματος)
  - τι ξέρω/δεν ξέρω/δεν καταλαβαίνω για το μάθημα;
  - τι είδους σημειώσεις προτιμάμε; (κατάλογοι, μνημονικά σχήματα, διαγράμματα ροής, πίνακες)
  - χρησιμοποιούμε τίτλους / υπότιτλους για σύνοψη
  - χρησιμοποιούμε διαφορετικά χρώματα για γρήγορη αναζήτηση
  - επινοούμε τη δική μας στενογραφική γραφή

Κρατάμε σημειώσεις...

- **Βασική δεξιότητα στο πανεπιστήμιο είναι η τήρηση σωστών και αποτελεσματικών σημειώσεων.**
- Πώς κρατάμε σημειώσεις;
- - ανταλλάσσουμε τις σημειώσεις μας
- κρατάμε τις βιβλιογραφικές πληροφορίες
- οργανώνουμε τις σημειώσεις μας ημερολογιακά/θεματικά
- ελέγχουμε/διορθώνουμε/συμπληρώνουμε τις σημειώσεις μας την ίδια μέρα του μαθήματος
- καθαρογράφουμε τις σημειώσεις μας όταν έχουμε χρόνο για επανάληψη
- ΔΕΝ γράφουμε/αντιγράφουμε ΠΟΤΕ αυτολεξεί αυτό που ακούμε ή διαβάζουμε

Λεξικολογία: σκοπός

- Να σας εισαγάγει στις έννοιες των επιπέδων ανάλυσης που αφορούν τη λέξη.
- Να γνωρίσετε ζητήματα που αφορούν το σχηματισμό και τη σημασία των λέξεων.
- Να περιηγηθείτε στις τυπικές και άλλες ιδιαιτερότητες του λεξικού αποθέματος της Νέας Ελληνικής.
- Να αντιληφθείτε τη θέση της λεξικολογίας στο πλαίσιο της σύγχρονης γλωσσολογίας και τη σχέση της με τη λέξικογραφία.

Ορισμός

- [...] έχει ως αντικείμενο μελέτης το λεξιλόγιο μιας γλώσσας σε όλα τα επίπεδα (εννοιολογικό, σημασιολογικό, φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό κ.λ.π.), και του οποίου τα διδάγματα εφαρμόζει η λεξικογραφία. [...] (ΛΝΕΓ)
- [...] κλάδος της γλωσσολογίας που ασχολείται με τη μελέτη, την ανάλυση, τη σημασία και την εξέλιξη των λεξικών στοιχείων μιας γλώσσας. [...] (ΛΚΝ)
- [...] κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά τον σχηματισμό, τη σημασία, την ετυμολογία των λέξεων. (ΜΕΛ)

Ορισμός

- [...] ο οποίος μερικές φορές αναφέρεται στην εν γένει μελέτη του λεξιλογίου μιας γλώσσας (περιλαμβανομένης της ιστορίας του).
[...] (Κρύσταλ)
- Η επιστήμη που ερευνά και εξετάζει τα λήμματα του λεξικού, τις λέξεις μια γλώσσας, σημασιολογικά, συντακτικά, μορφολογικά, φωνολογικά, ετυμολογικά και ιστορικά. [αγγλ. lexicology]
(Σακελλαριάδης)

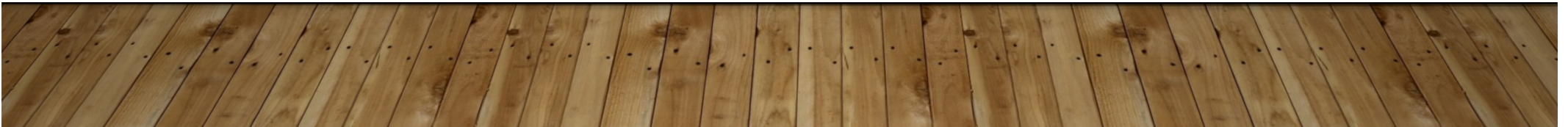
Περιεχόμενο - οντότητα

- Λέξη - λεξιλόγιο - λεξικό
- Επίπεδα ανάλυσης
- Αυτονομία της λεξικολογίας ως κλάδου της γλωσσολογίας;
- Αυτονομία της λεξικολογίας ως ανεξάρτητου κλάδου;

ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑ

αυτόνομο πεδίο ή όχι;

ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑ

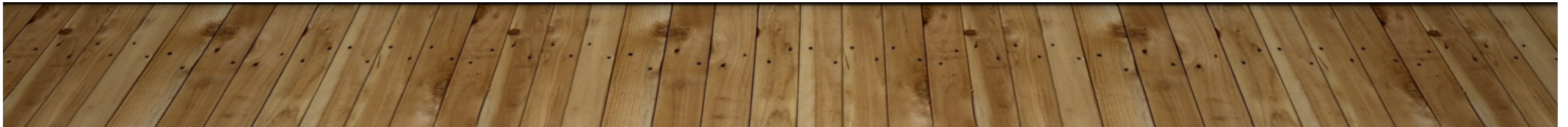

- **ΔΕΝ** αποτελεί ανεξάρτητο κλάδο αλλά **ειδικευμένο** γλωσσολογικό πεδίο μελέτης της λέξης/του λεξικού.

στοχεύει στην ανάλυση της λέξης

δεν διαθέτει δικές της μεθόδους ανάλυσης

ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑ

προφορά

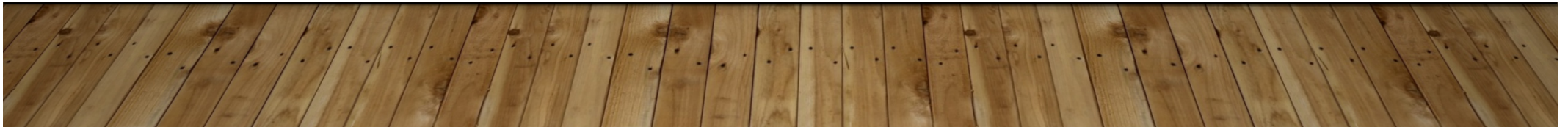
μορφή

σημασία

χρήση

ιστορία

με βάση τις μεθόδους ειδικών τομέων της θεωρητικής
και εφαρμοσμένης γλωσσολογίας

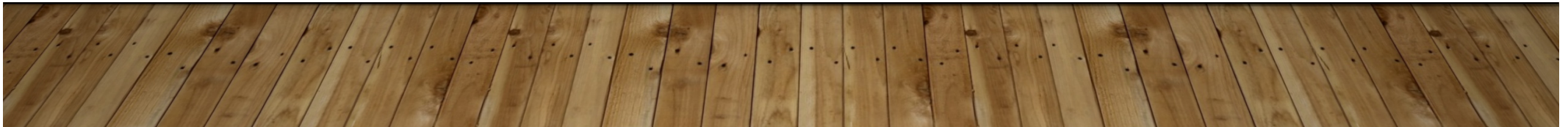
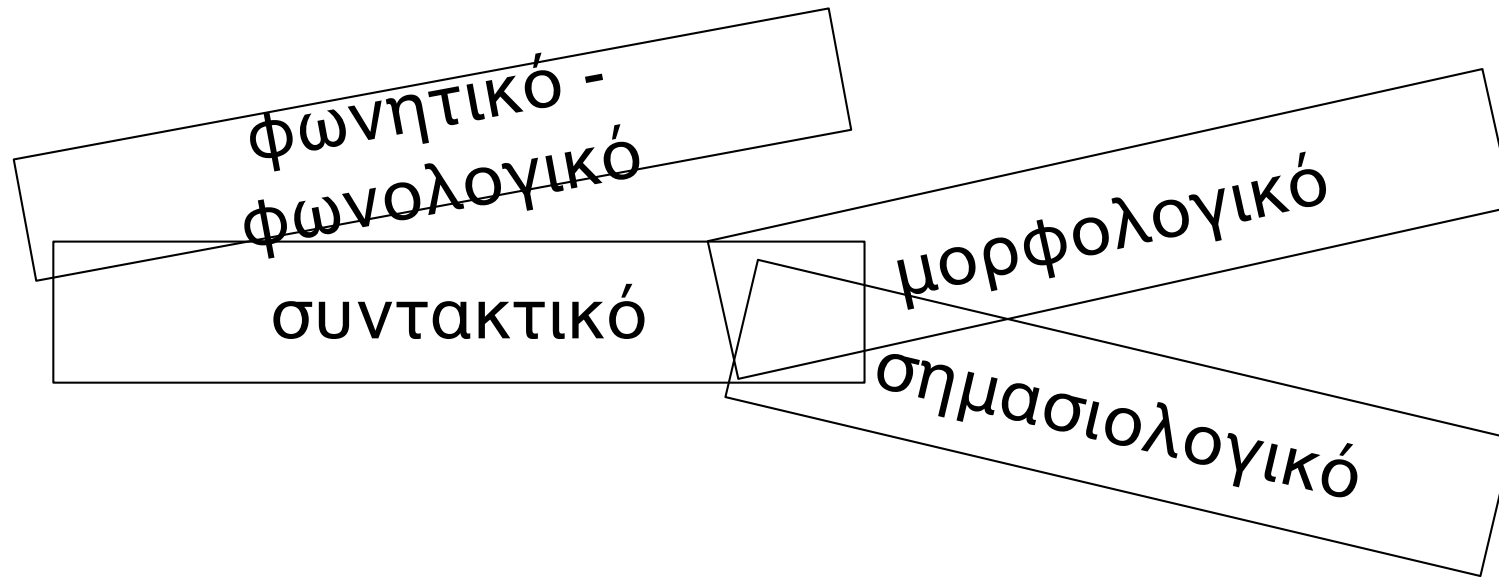

Περιεχόμενο - οντότητα

- Λεξικολογία: προέλευση και διάρθρωση της λέξης (επίπεδα ανάλυσης), λεξική διαφοροποίηση, γλωσσική χρήση

ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑ & ΕΠΙΠΕΔΑ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

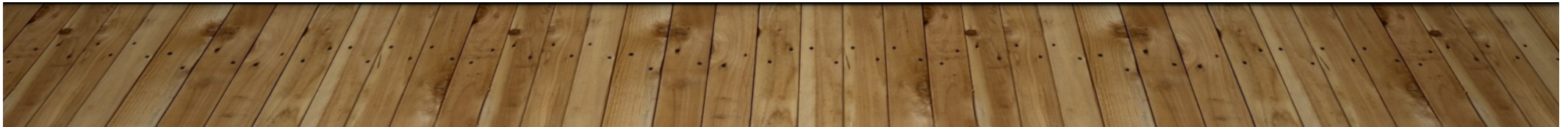

ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑ

- Ξυδόπουλος, 2008

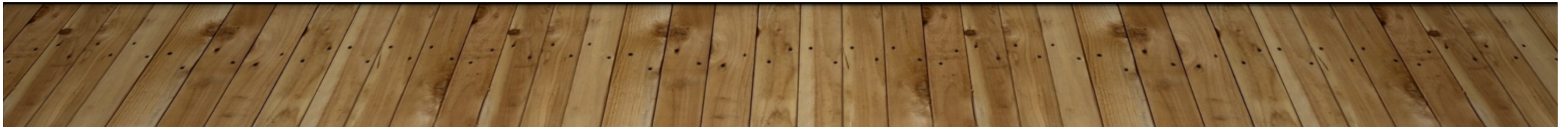
κλάδος ή η ειδίκευση της γλωσσολογίας, που μελετά τις διάφορες ιδιότητες των λέξεων καθώς και το απόθεμα των λέξεων που διαθέτει μια γλώσσα. Συγκεκριμένα, μελετά τις λέξεις σε όλα τα επίπεδα ανάλυσης, δηλαδή σε επίπεδο ορθογραφίας, ετυμολογίας, φωνολογίας, φωνητικής, σημασιολογίας, μορφολογίας, σύνταξης, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο οι λέξεις αυτές οργανώνονται σε λεξιλόγια.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

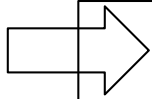
➔ Στο φωνητικό--φωνολογικό επίπεδο μελετάμε ζητήματα όπως η προφορά της λέξης, η σχέση της προφοράς με την ορθογραφία της και η θέση του τόνου. Στη λέξη γάτα το αρχικό σύμφωνο <γ> προφέρεται με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι στη λέξη γεμίζω επειδή μετά από αυτό ακολοθεί <ε> και όχι <α>, το οποίο επηρεάζει την προφορά του αρχικού συμφώνου.

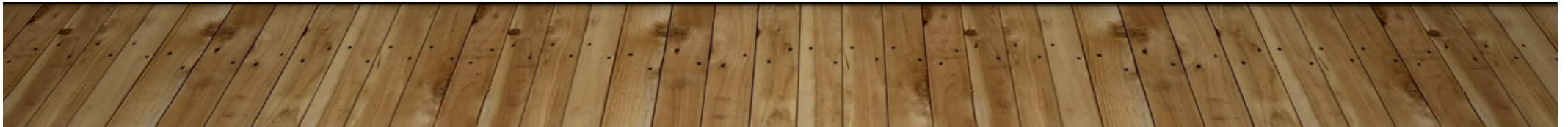

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

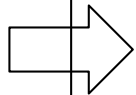

Στο μορφολογικό επίπεδο μελετάμε τα συστατικά από τα οποία αποτελείται η λέξη (θέμα + κατάληξη), δηλαδή τα μορφήματα. Στη λέξη αυτή πέρα από το μόρφημα του θέματος γατ- που φέρει τη σημασία του ζώου, του οικόσιτου αιλουροειδούς, βλέπουμε και το μόρφημα -α που έχει τα χαρακτηριστικά του θηλυκού γένους, ενικού αριθμού και ονομαστικής/αιτιατικής/κλητικής πτώσης. Όποτε θέλουμε να αναφερθούμε (χαϊδευτικά) στη «μικρή γάτα», προσθέτουμε ένα υποκοριστικό επίθημα όπως το -ούλα: γατούλα.

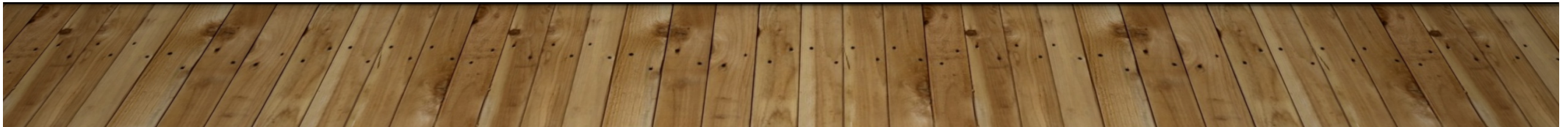

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

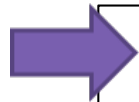

Στο συντακτικό **επίπεδο** μας ενδιαφέρει ο τρόπος που μπορεί η λέξη αυτή να συνδυαστεί με άλλες λέξεις για να φτιάξουμε μια ορθά σχηματισμένη φράση ή μια πρόταση, π.χ. *Η γάτα της Μαρίας είναι πολύ άγρια.* και όχι **η είναι πολύ της Μαρίας γάτα άγρια.*

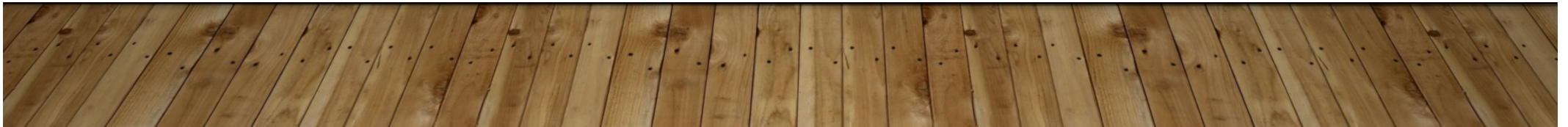

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

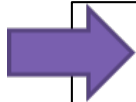

Στο σημασιολογικό επίπεδο εξετάζουμε τη λέξη με βάση την κυριολεκτική της και μεταφορική της σημασία αλλά και όλους τους πιθανούς συνειρμούς που έρχονται στο μυαλό μας όταν την ακούμε: εξημερωμένο ζώο, μικρόσωμο αιλουροειδές, μοναχικό, ευέλικτο σώμα, μαλακό τρίχωμα, νυχτερινή όραση κ.ά.

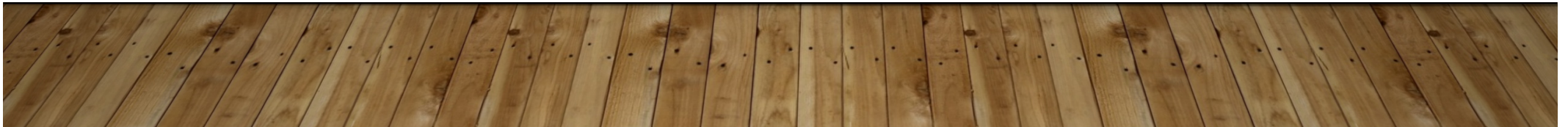

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

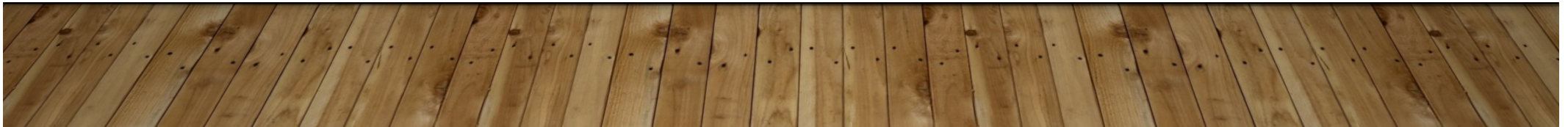
Στο ετυμολογικό επίπεδο εξετάζουμε την ιστορική προέλευση της λέξης, αν δηλαδή η λέξη προέρχεται από κάποια ξένη λέξη ή από κάποια παλαιότερη μορφή της δικής μας γλώσσας. Έτσι, για τη λέξη γάτα έχουμε τις εξής ετυμολογικές πληροφορίες: από την ελληνική μεσαιωνική λέξη κάττα που προέρχεται από τη λατινική λέξη *catta*.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

➔ Στο επίπεδο της γλωσσικής ποικιλίας ενδιαφερόμαστε για τις διαφορετικές χρήσεις της γλώσσας από του ομιλητές, ανάλογα με το περιβάλλον και τις συνθήκες της ομιλίας, αλλά και τους συνομιλητές. Έτσι, ένας νέος θα χρησιμοποιήσει την έκφραση *μεγάλο γατόνι* για να τονίσει προς τους συνομήλικους φίλους του πόσο ευφυής/ έξυπνος είναι κάποιος, ενώ στην περίπτωση που συνομιλεί με κάποιον μεγαλύτερης ηλικίας ή σε ένα επίσημο περιβάλλον, όπως το σχολείο, θα χρησιμοποιήσει μάλλον πιο τυπικές εκφράσεις, π.χ. *πολύ έξυπνος / πολύ ευφυής*.

Σχέσεις

- Λεξικολογία και λεξικογραφία: λεξικό και λεξικά

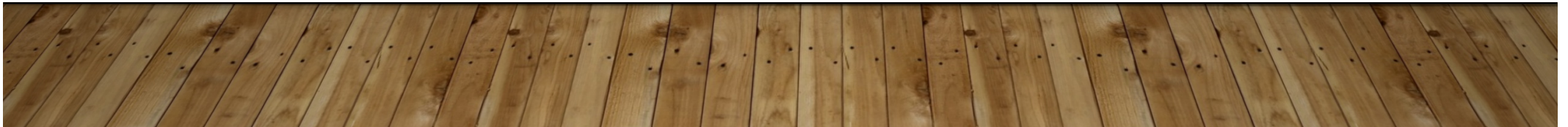
ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑ VS ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΑ

Λεξικογραφία: κλάδος της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας, μελετά τη δημιουργία εντύπων και ηλεκτρονικών λεξικών γενικής ή ειδικής λεξικογραφίας

- Τι αντλεί από τη λεξικολογία:

θεωρητικές βάσεις που επηρεάζουν τη διατύπωση των ορισμών, τη δόμηση & ανάπτυξη λημμάτων

Σχέσεις

- Λεξικολογία και σημασιολογία: λεξική σημασία —> δήλωση, αναφορά, συνδήλωση, έννοια, εννοιακή σχέση

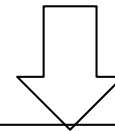
ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ

Μελέτη της σημασίας στη γλώσσα

προτασιακή σημασιολογία
→ προτασιακή σημασία

πραγματολογική σημασιολογία
→
σημασία εκφωνημάτων στα
περικείμενα

λεξική σημασιολογία → σημασία της
λέξης και των σημασιακών αρχών και
σχέσεων που διέπουν το λεξικό απόθεμα
της γλώσσας

ΛΕΞΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

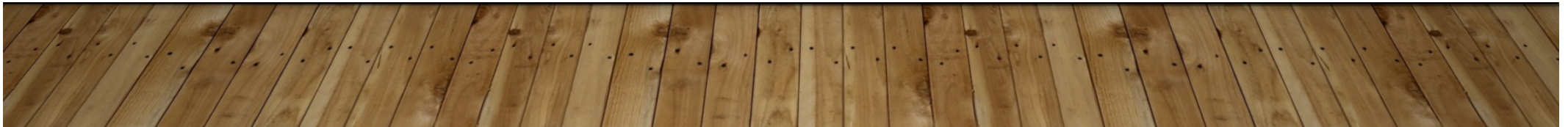

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ/ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ/ ΑΝΑΦΟΡΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

- σχέση γλώσσας με εξωγλωσσικές οντότητες, γεγονότα, καταστάσεις

ΣΥΝΕΙΡΜΙΚΗ/ ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

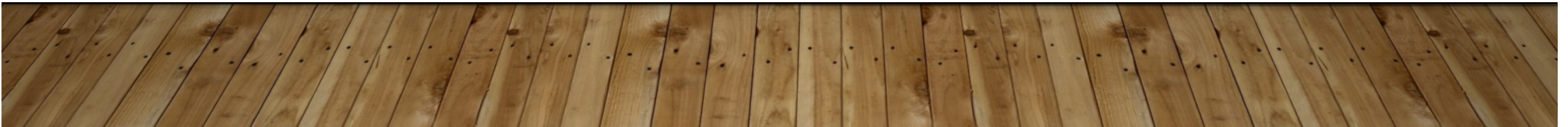
- σχέση γλώσσας με τη συναισθηματική κατάσταση του ομιλητή και τις εξωγλωσσικές περιστάσεις που επηρεάζουν την ερμηνεία της

ΛΕΞΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

λιοντάρι

ΛΕΞΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

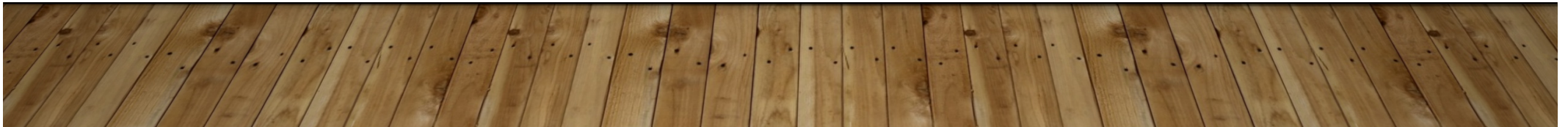

- Αναφορική σημασία

μεγαλόσωμο, δυνατό, σαρκοφάγο θηλαστικό που ανήκει στα αιλουροειδή

- Συνειρμική σημασία

Κεντρική και Νότια Αφρική, ξανθωπό τρίχωμα, πλούσια χείτη, Lion King

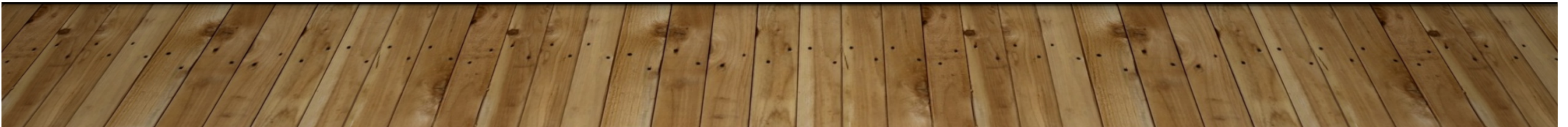
ΛΕΞΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

- Σχέσεις μέσω των οποίων μια λέξη **συνδέεται ή διαφοροποιείται** από άλλες λέξεις που ανήκουν στο λεξικό μιας γλώσσας

έννοια

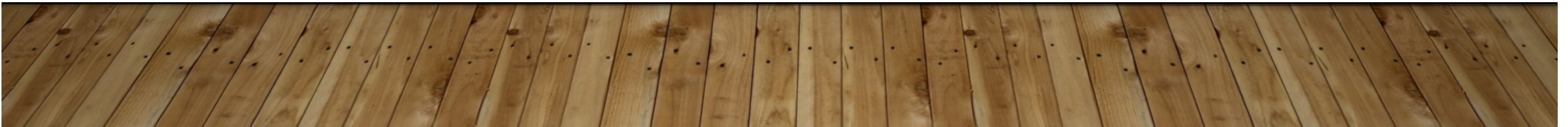
εννοιακές σχέσεις

ΕΝΝΟΙΑ

λιοντάρι

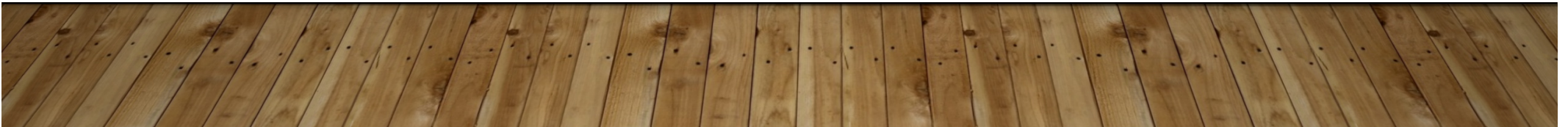

ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

λιοντάρι

λέων

ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

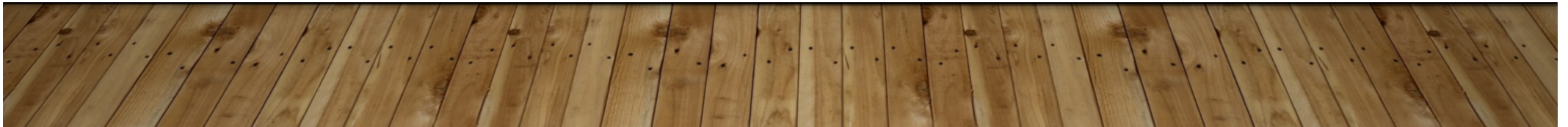

λιοντάρι

λέων

ζώδια, αστερισμός,
στερεότυπες
εκφράσεις η μερίδα
του λέοντος

Συνωνυμία: παρόμοια σημασία αλλά χρήση σε διαφορετικά περιβάλλοντα

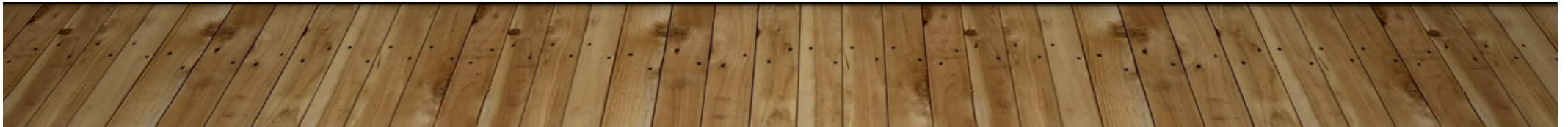

ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

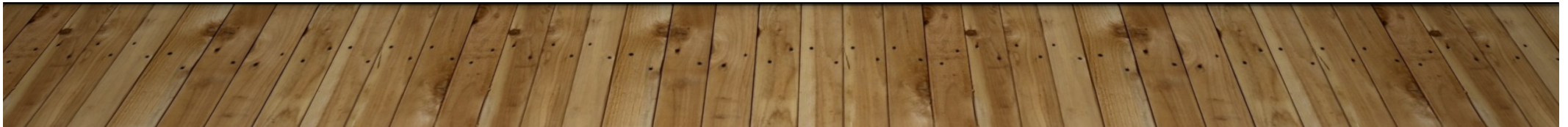
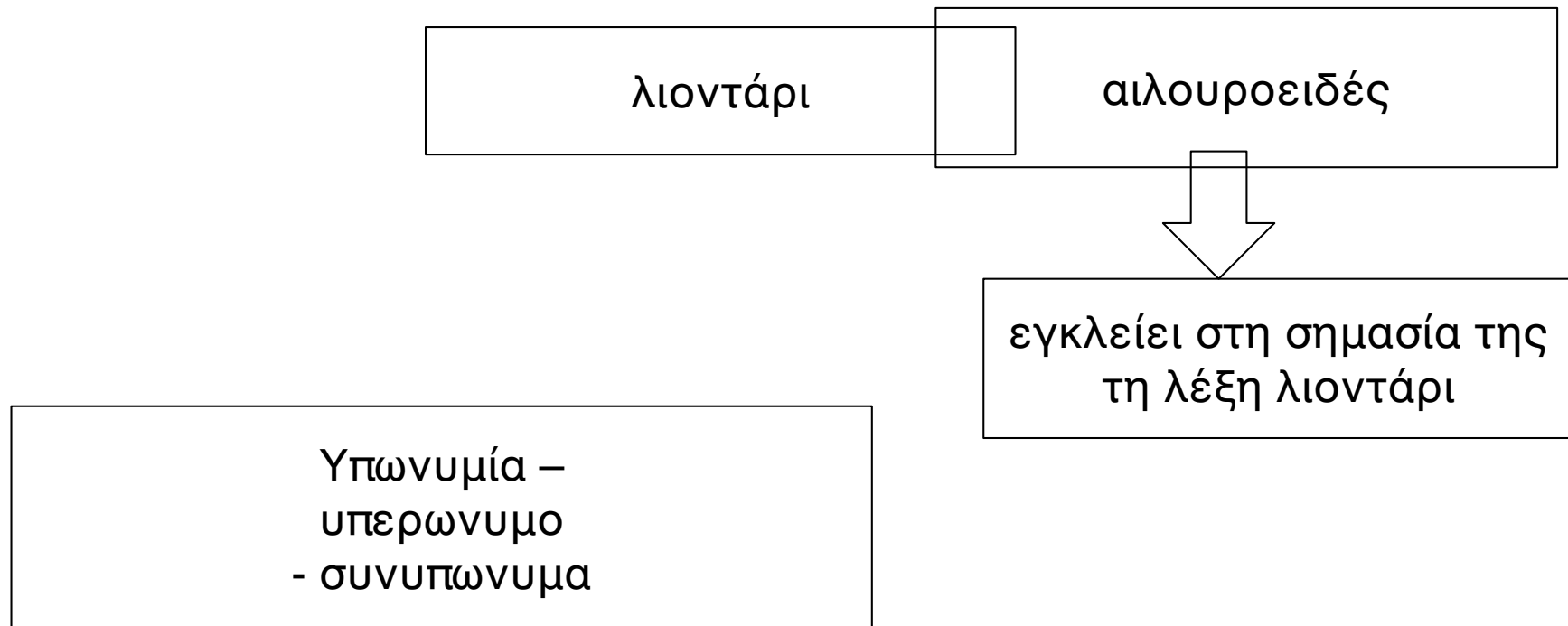
λιοντάρι

αιλουροειδές

ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

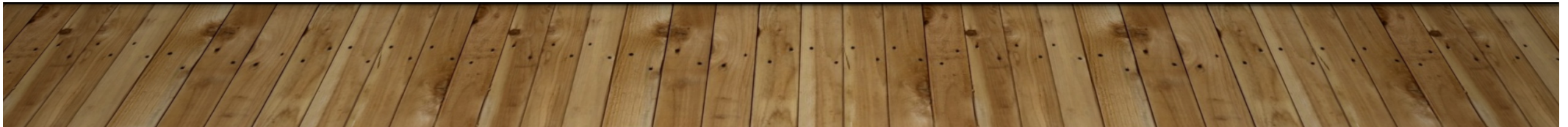
λιοντάρι

κεφάλι

ουρά

χάιτη

κυνόδοντες

ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

λιοντάρι

κεφάλι

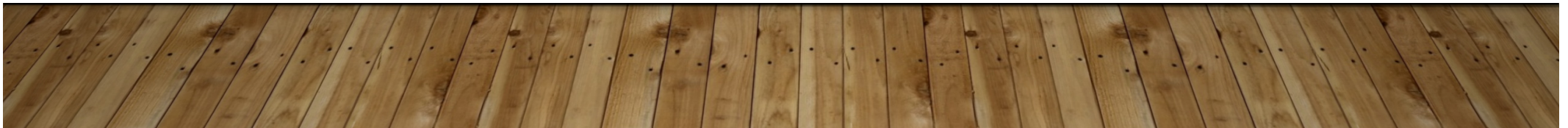
ουρά

χάιτη

κυνόδοντες

Ολωνυμία - Μερωνυμία

Η λέξη αναφέρεται σε κάποια οντότητα που
συγκροτείται από άλλες επιμέρους οντότητες

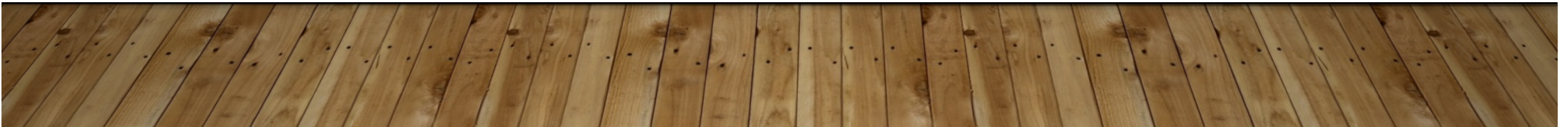

ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Το λιοντάρι βρυχάται.

Ήταν λιοντάρι στη
μάχη.

ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

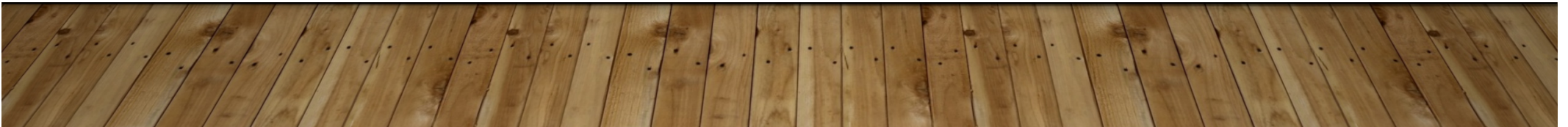

κυριολεκτική σημασία

μεταφορική σημασία

πολυσημία

Μια λέξη με δύο ή παραπάνω
σημασίες

ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

λίμα

λίμα

λύμα

λήμμα

Ομωνυμία
(απόλυτη/μερική)

λέξεις με διαφορετική
σημασία αλλά ίδια
προφορά (ομόηχα-
ομόφωνα) ή/και
ορθογραφία
(ομόγραφα)

ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

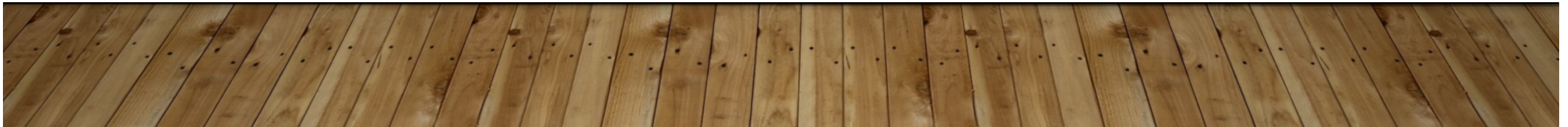
μετωνυμία: φυσικός μηχανισμός που μετονομάζει μια οντότητα βάσει κάποιας ιδιότητας που διαθέτει

Έλα να πιούμε κανένα ποτηράκι

Ποτήρι – κρασί
(περιέχον –
περιεχόμενο)

Το Μαξίμου ανακοίνωσε

Πρωθυπουργός –
Μαξίμου

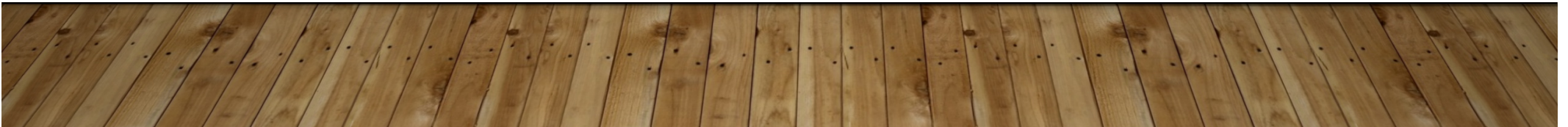

ΕΝΝΟΙΑ – ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Αντωνυμία: σχέση αντίθεσης με μια άλλη λέξη

Παραδείγματα;

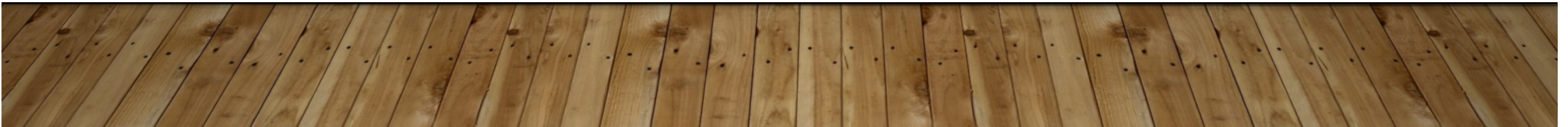
Σχέσεις

- Λεξικολογία και μορφολογία: σχηματισμός —
> κλίση, παραγωγή, σύνθεση, μόρφημα,
πρόσφυμα, θέμα

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

Μελέτη της μορφής των λέξεων, δηλαδή του τρόπου με τον οποίο στοιχεία μικρότερα από τη λέξη συνδυάζονται για να δημιουργήσουν λέξεις

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ - ΟΡΟΙ

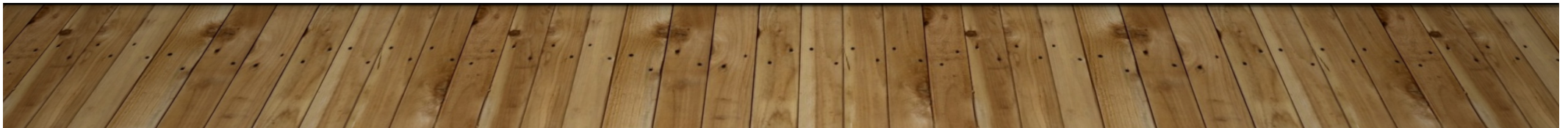

συστατικά στοιχεία της λέξης τα οποία είτε
είναι φορείς σημασίας είτε δηλώνουν κάποια
γραμματική λειτουργία

ΜΟΡΦΗΜΑΤΑ

- Ελάχιστη μονάδα σημασίας ή γραμματικής λειτουργίας

ΜΟΡΦΗΜΑ

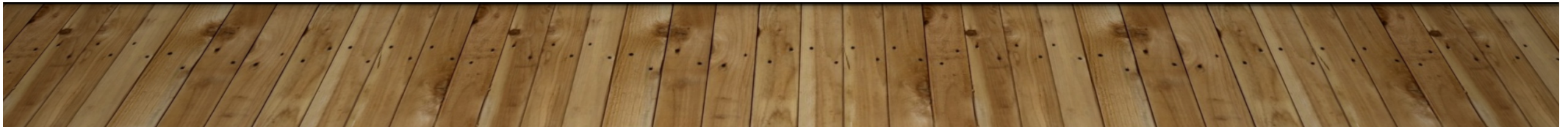
- **φορείς σημασίας:** αναφορά σε οντότητες του κόσμου που μας περιβάλλει
- **δήλωση γραμματικής λειτουργίας:** κωδικοποίηση γραμματικών κατηγοριών π.χ. γένος, αριθμός, χρόνος, ποιόν ενεργείας

π.χ. μιλάω μιλ-ά-ω

κατάθλιψη κατά-θλιψ-η

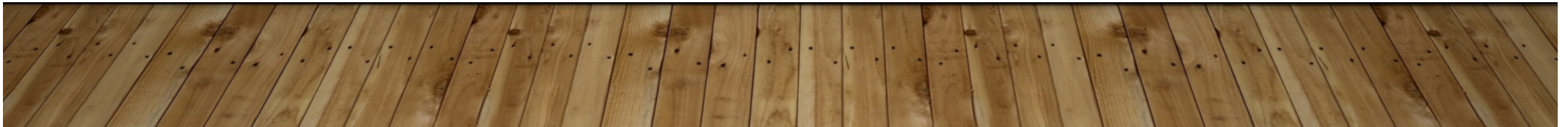
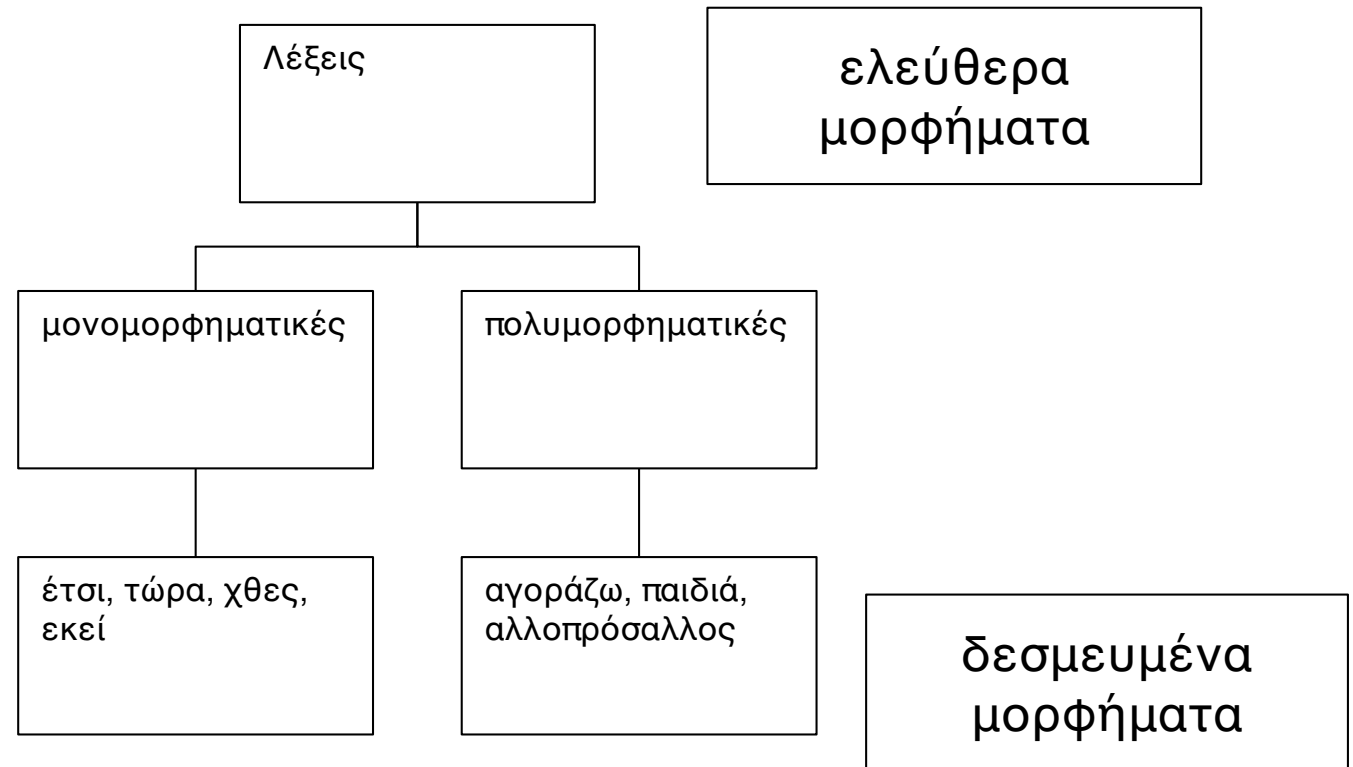
μίλησα μίλ-ησ-α

μιλούσα μιλ-ούσ-α

ΜΟΡΦΗΜΑ

ΜΟΡΦΗΜΑ

ΛΕΞΙΚΑ ΜΟΡΦΗΜΑΤΑ

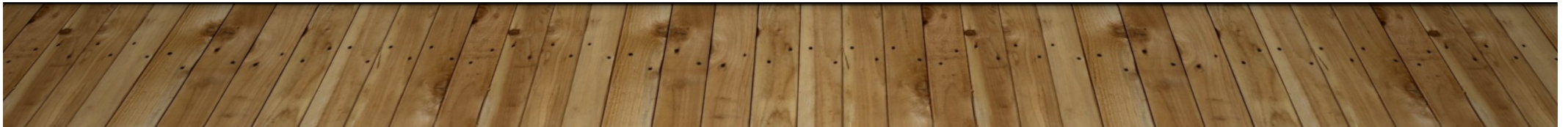
- λεξικές κατηγορίες του ονόματος
- του ρήματος
- του επιθέτου

Φορείς λεξικής σημασίας

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΜΟΡΦΗΜΑΤΑ

- δευτερεύουσες κατηγορίες της πρόθεσης
- του συνδέσμου

δήλωση γραμματικής λειτουργίας

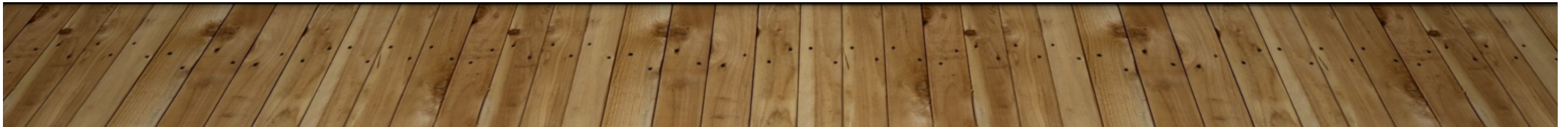
ΔΕΣΜΕΥΜΕΝΑ ΜΟΡΦΗΜΑΤΑ

- **Προθήματα** (προστίθενται πριν το θέμα)

προσφύματα

- **Επιθήματα** (προστίθενται μετά το θέμα)

ΔΕΣΜΕΥΜΕΝΑ ΜΟΡΦΗΜΑΤΑ

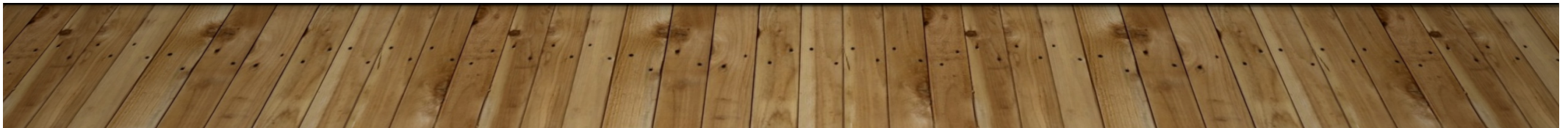

- **Παραγωγικό μόρφημα** → παραγωγή μιας νέας λέξης με νέα σημασία ή μια νέα λέξη διαφορετικής γραμματικής κατηγορίας από αυτή του θέματος

-ποι- ενοχοποι(ώ)

- **Κλιτικό μόρφημα** → διαφοροποίηση μόνο της γραμματικής λειτουργίας της λέξης

-ες πατάτ-ες

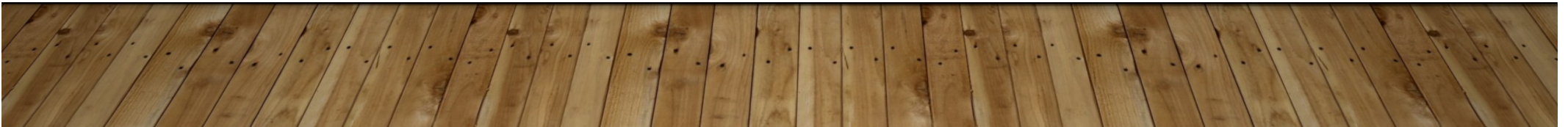

ΣΥΝΘΕΤΑ

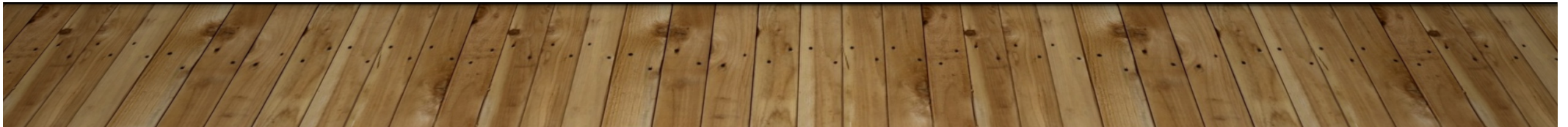
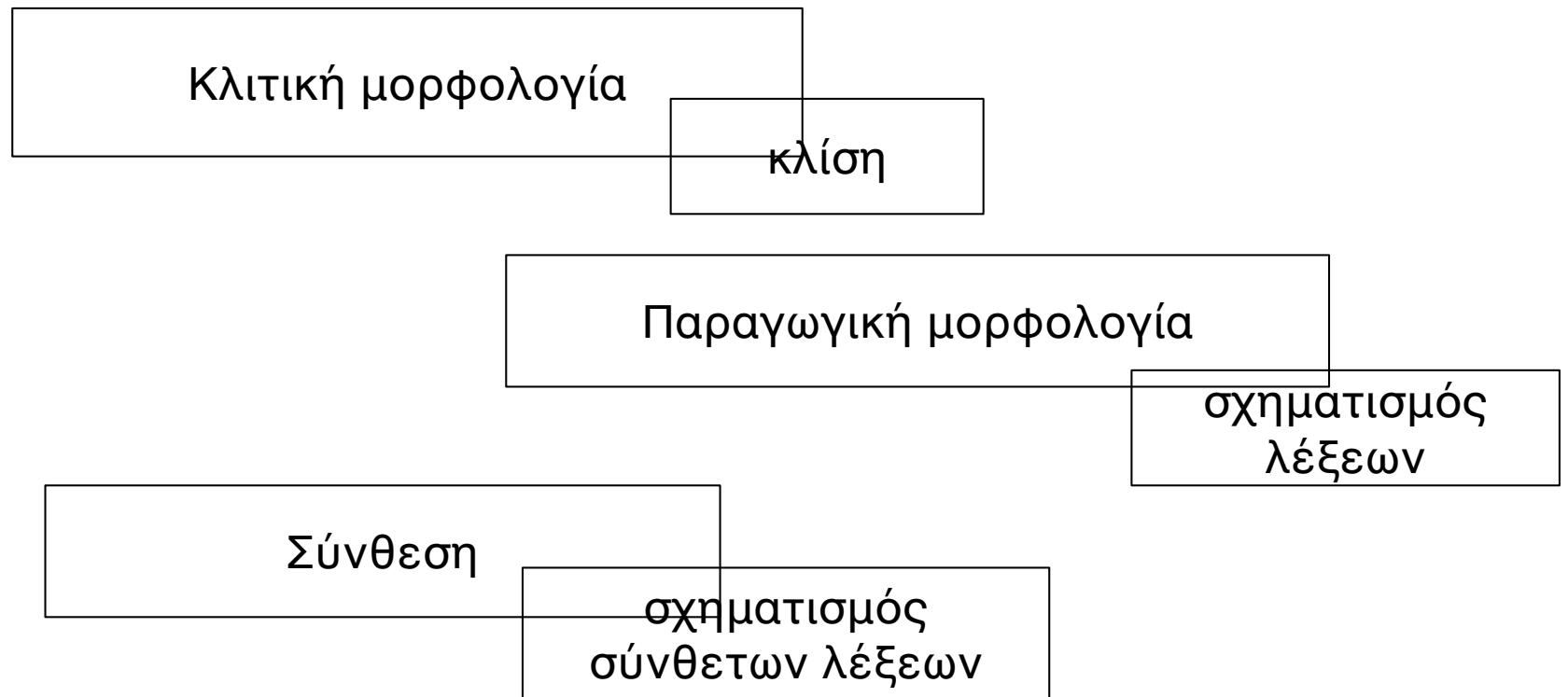
- Συνδυασμός θεμάτων παραγωγή σύνθετων λέξεων

τυρόπιτα

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ

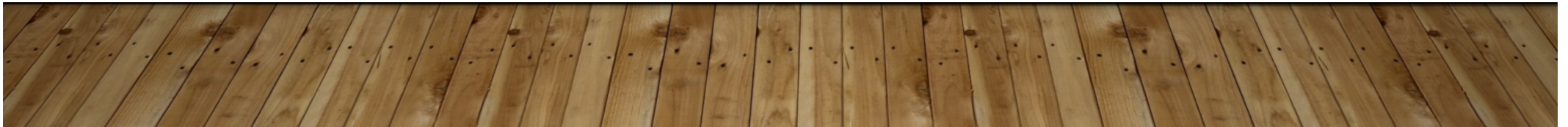
Σχέσεις

- Λεξικολογία και σύνταξη: λεξικές ιδιότητες και πρόταση → γραμματική (περιγραφή - ρύθμιση), λεξικές κατηγορίες, γραμματικές κατηγορίες, γραμματικότητα, αποδεκτότητα, πρόταση, εκφώνημα, υποκατηγοριοποίηση, επιλογικοί περιορισμοί, θεματική θεωρία

ΣΥΝΤΑΞΗ

μελέτη των τρόπων με τους οποίους οι λέξεις μπορούν να συνδυάζονται μεταξύ τους για να σχηματίσουν ευρύτερες ενότητες (φράσεις, προτάσεις) στο πλαίσιο σχετικών κανόνων που ισχύουν σε μια γλώσσα

ΣΥΝΤΑΞΗ

Η Μαρία άνοιξε την πόρτα

